

POVESTEA VIEȚII ASTRONOMULUI NICOLAE DONICI

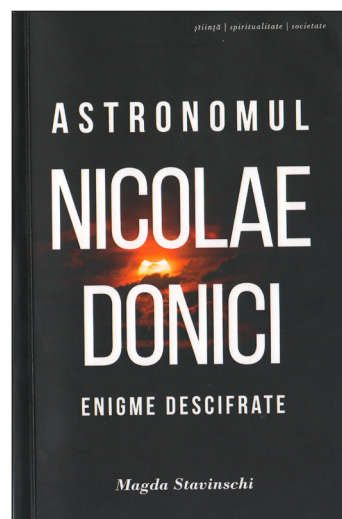
Dr. hab. **Veaceslav URSACHI**

Secția Științe Inginerești și Tehnologice al AȘM

În cadrul Salonului Internațional de Carte Bookfest, ediția a XXV-a (Chișinău, 31 august – 4 septembrie 2016), a avut loc un eveniment semnificativ pentru știința și cultura română – lansarea cărții *Astronomul Nicolae Donici. Enigme descifrate*, semnată de Magda Stavinschi, cercetător onorific al Institutului Astronomic al Academiei Române, al cărui director a fost timp de 15 ani. De menționat că dr., prof. Magda Stavinschi este președinta Grupului de lucru *Astronomy and Cultural Heritage* al Societății Europene Astronomia în Cultură – SEAC (din 2004), membră a Societății Internaționale pentru Știință și Religie – IOSSR, a Centrului Internațional pentru Cercetare Transdisciplinară – CIRET, a Comitetului Român pentru istoria și Filosofia Științei și Tehnicii, președinta Institutului pentru Studii Transdisciplinare în Știință, Spiritualitate, Societate – IT4S, Ofițer al Ordinului Național de Merit (2005) al Franței, președinta Comisiei *Astronomy Education and Development* a Uniunii Astronomice Internaționale (2006–2009), președinta grupului de lucru *The Future Development of the Ground-Based Astronomy* (2000–2009).

Cartea constituie o descriere cronologică a vieții și operei celebrului astronom român de origine basarabeană, Nicolae Donici (1/13.IX.1874 – 22.XI.1960), membru de onoare al Academiei Române, în baza unui material documentar inedit, fiind destinată unui cerc larg de cititori datorită expunerii accesibile a informațiilor științifice. Prin editarea acestei cărți s-a reușit readucerea lui Nicolae Donici în lumea modernă după decenii de absență din conștiința noastră, iar autoarea și-a împlinit dorința și a onorat promisiunea, exprimată cu circa un an și jumătate în urmă în cadrul interviului acordat canalului de televiziune TVR1 în emisiunea „Ora regelui”, de a găsi locul unde s-ar putea de aprins o lumânare în memoria ilustrului astronom.

Lucrarea încununează munca asiduă, de mai bine de două decenii, a autoarei, care a început după organizarea în comun de către Academia Română și Academia de Științe a Moldovei, în anul 1994, a unui simpozion dedicat aniversării a 120-a a renumitului savant astronom. Însăși autoarea își califică investigația efectuată ca pe o „muncă de detectiv”. Or, în afară

Magda STAVINSCHI. *Astronomul Nicolae Donici. Enigme descifrate*. Editura Curtea Veche, 2015. 350 p.

de cercetarea documentelor ce s-au păstrat de pe urma savantului, care nu erau deloc puține, ea a apelat la o serie de alte surse valoroase: Arhivele Regale, Crucea Roșie Internațională, ambasadele din America de Sud și din Europa, oficiile stării civile de la Nisa și Paris, precum și la astronomi de pe diferite continente în eventualitatea deținerii de către ei a unor informații pertinente, efectuând numeroase deplasări în scop de documentare.

În același an 1994, Magda Stavinschi a descoperit și prima fotografie publicată pe coperta unei cărți dedicate aniversării a 75-a de la înființarea Uniunii Astronomice Internaționale, o fotografie de grup a membrilor fondatori ai acestei importante organizații astronomice în care, chiar pe mijloc, se regăsea Donici. Ulterior, au fost identificate o mulțime de poze de la numeroase congrese internaționale la care participase Nicolae Donici.

Dar cea mai importantă descoperire a fost dosarul savantului de la CNRS (Centrul Național de Cercetare Științifică de la Paris) care oferă informații inedite despre cea mai puțin cunoscută perioadă a vieții sale – activitatea din ultimii ani la Observatorul din Meudon, departe de neamul său, în singurătate. Evocatoarea este și inscripția de pe prima pagină a acestui dosar: decedat în noiembrie 1960. Ulterior, a fost obținut cer-

tificatul de deces al lui Nicolae Donici de la primăria Puget-Theniers de lângă Nisa, care a rezolvat cea mai mare enigmă legată de data și locul morții, până atunci vehiculându-se variantele Nisa, Paris și Argentina. Astfel, grație Magdei Stavinschi s-a aflat locul unde poate fi aprinsă o lumânare în amintirea lui Nicolae Donici.

Cartea începe cu o descriere a neamului Doniceștilor, din secolele XV–XX, care ocupă un loc deosebit printre dinastiile celebre din Principatele Române, fiind reprezentat de personalități marcante și savanți de talie internațională. Se accentuează că bunicul lui Nicolae Donici, Andrei (Andronache) Donici, era fratele mai mic al fabulistului Alexandru Donici și, cunoscând mai multe limbi, precum latina, greaca veche și greaca modernă, franceza, germana, araba și turca, se considera unul dintre iluștrii juriști ai timpului, principalul autor al Codului Civil al Moldovei, dar și autor al propriului cod de legi, așa-numitul Codul lui Donici, care a fost tradus în limba rusă și aplicat ca lege locală în spațiul anexat de Imperiul Rus după 1812.

Se arată, de asemenea, că familia astronomului era în relații de rudenie cu generalul Matei Donici, cu scriitorul și poetul Leon Donici (Dobronravov), cu antropologul Alexandru-Nicolae Donici, cu omul politic român, ministrul Panait Donici și cu multe alte personalități marcante ale timpului. În această prima parte a lucrării este evocată copilăria, dar și memoriile unor prieteni ai astronomului, cum ar fi exproprierea moșiei sale în vederea executării promisiunii regelui Ferdinand al României de împrumut a țăranilor și suportul Academiei Franceze acordată savantului în rezolvarea acestei probleme.

Urmează o descriere a vieții lui Nicolae Donici între anii 1874–1917: copilăria, instrucțiunea primită acasă cu profesori particulari, organizată cu multă dragoste și inteligență de către mătușa sa Elena Lâsakovski-Macri (micul Nicolae rămânând orfan la frageda vârstă de 8 ani), studiile la liceul Richelieu din Odesa, la facultatea de fizică și matematică a Universității imperiale Novorosia din Odesa, începutul carierei științifice la Observatorul din Pulkovo, Sankt Petersburg, sub conducerea astronomului rus F.A. Bredihin, primele lucrări științifice publicate, primele expediții de observare a eclipselor de soare, activitatea între 1901–1916 ca delegat al Academiei Imperiale de Științe la toate expedițiile astronomice.

Această perioadă de activitate este foarte fructuoasă, Nicolae Donici fiind trimis de Academia din Sankt Petersburg ca șef al misiunilor pentru observarea numeroaselor eclipse solare: în Spania în 1900, la Padang (Sumatra) în 1901, la Odesa în 1903, în Cambodgia în 1904, la Assuan în 1905 și 1907, la Feodosia

în 1914 și la Dubăsarii Vechi în 1916 pentru observațiuni asupra spectrului cometei. Un loc aparte în acest capitol îl ocupă inaugurarea și dezvoltarea Observatorului Astronomic de la Dubăsarii Vechi începând cu anul 1908, un mare progres pentru acea vreme, observatorul fiind unul particular, fondat pe moșia mătușii sale. De menționat că în același an a fost instituit Observatorul Astronomic și Meteorologic din București condus de Nicolae Coculescu. În acești ani, Donici își desfășura lucrările în trei laboratoare: din Sankt Petersburg, Odesa și Dubăsarii Vechi, iar din 1918 s-a concentrat totalmente pe dezvoltarea observatorului său după ce s-a instalat la Dubăsarii Vechi.

Partea a treia a cărții este dedicată activității în perioada 1918–1939, Donici stabilindu-se pentru mai bine de două decenii la Observatorul de la Dubăsarii Vechi. Mai întâi, sunt descrise vremurile tulburi, între anii 1918 și 1923, ale Războiului Civil rus, purtat între roșii comuniști, revoluționari și albi monarhiști, opozanți ai revoluției bolșevice. Se menționează pregătirile lui Donici în cursul iernii 1918–1919 pentru expediția din Brazilia, unde urma să observe o nouă eclipsă de soare totală, și evenimentele care au dat peste cap aceste planuri, în urma ocupării subite a orașului Odesa de către bolșevici. Ca și în cazul părăsirii Sankt Petersburgului în 1917, Donici a fost nevoit să lase la Odesa toate aparatele sale din cauza dezordinii de evacuare a orașului, inclusiv o parte a spectro-heliografului de la Dubăsarii Vechi pe care îl transportase la atelierul lui I. A. Timcenko pentru a fi reparat.

La 24 ianuarie 1918, Sfatul Țării a proclamat independența Basarabiei sub denumirea de Republică Democrată Moldovenească, pentru ca la 27 martie/9 aprilie să voteze Unirea cu România, după care Donici s-a stabilit cu traiul la Dubăsarii Vechi. O atenție deosebită este acordată în acest capitol descrierii lucrărilor de fondare a Uniunii Astronomice Internaționale în 1919, la care a luat parte și Nicolae Donici.

Un alt eveniment important, care a marcat profund viața și activitatea astronomului Nicolae Donici, este ședința Academiei Române din 24 martie 1922 la care s-a discutat memoriul său și adresa cunoscutului astronom Camille Flammarion privitoare la Observatorul de la Dubăsarii Vechi, fiind luată decizia ca Academia să-i acorde tot suportul, ceea ce a dus la un progres vizibil al activității acestuia. În capitol se evidențiază importanța anului 1922 în ansamblu pentru viața astronomului, el fiind ales membru de onoare al Academiei Române și participând la primul congres al Uniunii Astronomice Internaționale. În acest an, România a aderat la Uniunea Astronomică Internațională, iar Donici a fost ales în comisiile de Fizică solară și Observații fizice ale planetelor, co-

metelor și sateliților. Autoarea menționează că în tot acest răstimp Donici a continuat să-și asume cu toată responsabilitatea atât rolul de membru de onoare al Academiei Române, cât și pe cel de reprezentant al ei peste hotare. În perioada dată, Donici a participat la toate cele șase congrese ale Uniunii Astronomice Internaționale cu numeroase rapoarte, constatări și propuneri.

Următorul capitol, al patrulea, cuprinde perioada tragică dintre anii 1940 și 1944. La 28 iunie 1940, România a fost somată de Uniunea Sovietică să evacueze administrația civilă și armata de pe teritoriul Basarabiei. Pentru a evita războiul, România a acceptat ultimatumul și a pierdut Basarabia. De rând cu alți peste 200 000 de locuitori, Nicolae Donici cu familia a părăsit în grabă Basarabia, pierzând pentru a treia oară toate instrumentele astronomice și Observatorul de la Dubăsarii Vechi în întregime. După cum menționează Magda Stavinschi, nici în aceste condiții el nu putea să stea nepăsător față de situația pământului strămoșesc și față de marea sa iubire – astronomia, preluând obligațiunile de administrare a Observatorului Astronomic Popular din București fondat de amiralul Vasile Urseanu, participant la Războiul de Independență din 1877, organizator al Marinei Civile, comandant de divizie maritimă, pentru care studiul astrelor a devenit, după marină, a doua pasiune.

Mihail Greco. *Geneză (Flori de mucegai)*. 1978, pânză, tehnică mixtă, 95 × 90 cm

În urma eliberării Basarabiei la 22 iunie 1941, savantul s-a întors la Dubăsarii Vechi și a găsit conacul devastat și Observatorul distrus. Dar și refacerea Observatorului amiralului Vasile Urseanu a devenit imposibilă din cauza bombardamentelor din aprilie 1944, Nicolae Donici părăsind definitiv țara.

A cincea și ultima parte a cărții cuprinde perioada între 1945, când Nicolae Donici a ajuns în Franța, și 1960, care s-a dovedit a fi ultimul an din viața savantului. Sunt analizate documentele conținute în dosarul de la CNRS menționat mai sus, dobândit prin căutările insistente ale Magdei Stavinschi. Este descris suportul acordat lui Donici de către directorul Observatorului din Paris-Meudon, Andre Danjon, prin angajarea la observator în această perioadă dificilă a vieții, când septuagenarul savant rămăsese în singurătate după plecarea familiei sale în Argentina.

Sprijinul ce i s-a acordat s-a manifestat și prin încredințarea a patru misiuni de observări la Tamanrasset în deșertul Saharei, prin antrenarea în studiul luminii zodiacale și participarea la un congres al Uniunii Astronomice Internaționale la Dublin în 1955. În sfârșit, în 1956, printr-o convenție între CNRS și Comitetul de Asistență pentru Români și cu acordul lui Donici, dânsul a fost internat într-un azil pentru refugiații bătrâni de la Puget-Theniers. Certificatul de deces atestă că la 21 noiembrie 1960, la 4 ore în zori, a închis ochii Nicolae Donici.

Finalul cărții constă dintr-o serie de amintiri și comentarii asupra operei și vieții lui Nicolae Donici, expuse de mai multe persoane, dar și o analiză a stării lucrurilor după 1990, precum revenirea în rândurile Academiei Române a mai multor personalități, inclusiv post-mortem, printre care și a astronomului Nicolae Donici. Sunt evocate eforturile de recuperare a memoriei lui Donici care au devenit simțite pe ambele maluri ale Prutului, printre acestea numărându-se simpozionul „Astronomul Nicolae Donici – 120 de ani de la naștere” în 1994 la Chișinău, seminarul științific republican cu tema „Astronomul Nicolae Donici – 130 de ani de la naștere”, lucrările căruia s-au desfășurat la Chișinău în 2004, și simpozionul „Astronomul Nicolae Donici – 140 de ani de la naștere”, în cadrul căruia academiile de pe ambele maluri ale Prutului s-au întrunit pentru a-l omagia pe marele astronom în Aula Academiei Române, în care el fusese aproape tot timpul prezent cu rapoarte, note sau comunicări științifice importante.